

Naderen tot God

Waarom wekken wij kerkgangers de indruk van blije hersenloze toeristen op een cruise rond het Absolute? Op het c-dek doen de toeristen zich tegoed aan koffie en donuts. We nemen aan dat iemand het roer hanteert, de koers bijstelt, ijsbergen en ondiepten omzeilt, de motoren van brandstof voorziet, het radarscherm peilt, weerberichten die van de vaste wal worden doorgeseind in de gaten houdt. Niemand zou erover peinzen om de toeristen dat te laten doen. Maar helaas, onder de toeristen op het c-dek ontwaren we eveneens smullend van koffie en donuts, de kapitein, alle scheepsofficieren en de voltallige bemanning. De officieren babbelen, ze vloeken, ze knipogen bij een schuine mop, net als gewone mensen. De bemanningsleden hebben grappige accenten. De wind lijkt aan te wakkeren.

Over het algemeen vind ik dat christenen, buiten die in de catacomben, onvoldoende besef hebben van de omstandigheden. Heeft iemand een flauw idee welk soort macht we zo opgewekt aanroepen? Of, wat ik vermoed, gelooft niemand er een sikkepit van? De kerken zijn kinderen die op de vloer met hun scheikundedoos spelen en een hoeveelheid TNT mengen waarmee je een hele zondagmorgen de lucht in kunt laten vliegen. Het is waanzin om naar de kerk te gaan met strooien en fluwelen dameshoedjes op; we kunnen beter een valhelm opzetten. Kusters zouden reddingsboeien en vuurpijlen moeten uitdelen; ze zouden ons aan onze kerkbank moeten vastsjorren. Want wie weet wordt ooit de slapende god wakker en neemt hij aanstoot aan wat hij ziet, of sleurt de wakende god ons ergens naartoe vanwaar we nimmer kunnen terugkeren. (Annie Dillard, De overvloed, 237-238)

Wat is er eerder – het verval van het geloof onder welopgeleide mensen in het Westen, of het verval van de taal die gebezigd wordt om het geloof mee te omschrijven en te onderzoeken? Of merken we dat het geloofsvuur in ons dooft omdat de woorden sleets zijn geraakt door overmatig en onzorgvuldig gebruik, en niet willen branden? Wat we nodig hebben is een poëtica van geloof, een taal die veelomvattend genoeg om een mysterie in zich op te nemen dat haar, uiteindelijk, overtroeft, en intiem en inclusief genoeg om niet alleen als individuele expressie te dienen, maar als gemeenschappelijke behoefte. (Christian Wiman, Mijn heldere afgrond, 136-137)

M.J.G. van der Velden beschrijft in *Als wij samenkomen* hoe de liturgie van een doorsnee gemeente in gereformeerde traditie eruitziet. Het begin van dienst verloopt meestal als volgt: afkondigingen, stilte, onze hulp, groet, het zingen van een Psalm, de lezing van de Tien Woorden en tenslotte het gebed dat aan het begin van de dienst gebeden wordt. Dat eerste gebed in de dienst heeft meerdere functies tegelijkertijd. Het is om te beginnen een gebed van toenadering want voor het eerst in de dienst richten we ons direct tot God. Daarnaast is het een gebed van schuldbelijdenis. Na het kijken in de spiegel van de wet belijden we God onze schuld. Ten tenslotte is het ook een gebed om de opening van het Woord en om verlichting door de Heilige Geest. Een kerkdienst die op deze manier begint heb ik inderdaad van huis uit leren kennen. Tot voor een paar jaar heb ik die lijn als predikant ook voortgezet maar gaandeweg begon ik daar toch problemen mee te krijgen.

Het eerste probleem heb ik hierboven in feite al benoemd. Het gebed aan het begin van de dienst heeft meerdere functies tegelijkertijd. Wat mij betreft heeft het daarmee te weinig focus en is niet to the point. Het kan alle kanten op waaieren en de verschillende functies komen niet goed uit de verf. Van der Velden stelt dat het kenmerkend is voor gebeden in de gereformeerde liturgie dat

ze geordend zijn (26). Het gebed om de opening van het Woord is een ander gebed dan de voorbeden. Het gebed van schuldbelijdenis is een ander gebed dan een dankzegging. Dat lijken open deuren maar in de praktijk is er van die ordening vaak niet zoveel te merken. Van der Velden beschrijft eerder een ideaal dan dat hij de werkelijkheid beschrijft. De gereformeerde traditie zoals ik haar heb leren kennen vooral een gebrek aan orde zien. Gebeden zijn niet zelden een oeverloze brei aan woorden die niet zijn voorbereid maar ter plekke worden geïmproviseerd. Het ontbreekt nogal eens aan scherpte, aan taal die verrast en die je meeneemt.

Het tweede probleem waar ik tegenaan liep is dat ik moeite had om woorden te vinden waarin schuld op een overtuigende manier ter sprake wordt gebracht. De inhoud van woorden als zonde en genade zijn vreemd in onze cultuur en in toenemende mate ook voor kerkgangers. Tegen die achtergrond leek mij het heel zinvol om van de schuldbelijdenis een apart moment te maken in de kerkdienst. Die schuldbelijdenis heeft om te beginnen waarde in zichzelf als moment in de omgang met God maar ze is tegelijkertijd ook een oefening. Het is om te beginnen een oefening voor mijzelf als predikant om een gebed van verootmoediging te schrijven. Ik moet me daartoe bezinnen op het leven en tegelijkertijd gaat er ook om te beseffen wie God. Doordat het een apart moment geworden is in de liturgie kan ik het er niet meer bij laten bungelen. Vervolgens is het gebed van verootmoediging ook een oefening voor de gemeente. We brengen ons te binnen wat woorden als zonde en schuld en genade betekenen. We oefenen ons in het kennen van God en in het kennen van onszelf als mensen die leven voor zijn aangezicht.

Op de leeskring Liturgische Theologie van de Vereniging voor Theologie lezen we momenteel een boek van Goffredo Boselli over *The Spiritual Meaning of the Liturgy*. In het boek is ook een hoofdstuk opgenomen met als titel *Mystagogy of the Penitential Act*. Doel van de eerste handelingen in de liturgie is met de gemeente te naderen tot God en zijn tegenwoordigheid te beseffen. Maar met dat we zijn tegenwoordigheid beseffen worden we ons ook bewust van onszelf. Als de engel van de Heer aan Mozes verschijnt in een vuur dat uit een doornstruik opvlamt dan wordt hij geroepen de sandalen van zijn voeten te doen want de plaats waar hij op staat is heilig (Ex. 3). Op het spel staat dus niet alleen het bewust zijn van zonde en schuld maar vooral bewust zijn van wie God is. Het ontzag, de eerbied en de vreze des Heren. Als Jesaja wordt geroepen dan ziet hij de Heer, gezeten op een hoogverheven troon. Serafs roepen elkaar toe: *Heilig, heilig, heilig is de Heer van de hemelse machten. Heel de aarde is vervuld van zijn majesteit*. Jesaja schreeuwt hij het uit: *Wee mij! Ik moet zwijgen, want ik ben een mens met onreine lippen en ik leef te midden van een volk dat onreine lippen heeft* (Jes. 6). Een engel raakt zijn mond aan met een gloeiende kool van het altaar. Op die manier worden de lippen van de profeet gereinigd. Zijn schuld is geweken. Zijn zonden zijn teniet gedaan.

Boselli bespreekt deze en andere Schriftwoorden om het belang van de boeteritus waar de verkondiging van genade bij hoort duidelijk te maken. Dit onderdeel is onmisbaar voor een mens om te kunnen verkeren in Gods nabijheid. De liturgie neemt ons bij de hand om ons deze fundamentele beseffen bij te brengen. We leren wat het betekent om te naderen tot God. Zelf vind ik het lied *Wees stil voor het aangezicht van God* een treffende verwoording van de houding waar het om gaat.

Een laatste aanleiding om mij bezig te houden met deze thematiek ontstond tijdens de coronacrisis. We zijn allemaal aangelopen tegen het feit dat de gemeente niet samen kon komen. In plaats daarvan waren er online uitzendingen. Die vormden lange tijd het enige moment van gezamenlijkheid in het gemeentezijn. Dat gaf mij een extra gevoel van urgentie bij de voorbereiding van de preek en de liturgie. De communicatie via het beeldscherm is sowieso gemankeerd en eenzijdig. Laat ik er van mijn kant dan alles aan gedaan hebben om geen extra ruis te veroorzaken en maximaal scherp te zijn. Door het wegvallen van veel avondactiviteiten had ik ook wat meer ruimte en tijd om hier goed voor te gaan zitten. Ik besloot voor mezelf een paar gebeden van Walter Brueggemann te vertalen. Een exacte vertaling bleek ingewikkeld en niet altijd goed bruikbaar. Ik stond mezelf daarom een meer vrije omgang met deze teksten toe. Bij het bidden van deze gebeden in de zondagse liturgie had ik sterk het gevoel dat er verstilling en concentratie gebeurde. Meer dan bij andere gebeden had ik het gevoel dat wij inderdaad samen voor het aangezicht van God kwamen te staan. Dat gevoel van mijn kant werd bevestigd door reacties vanuit de gemeente op deze gebeden. Men voelde zich door deze gebeden gekend en meegenomen om vanuit het aards gedruis tot God te naderen en zijn heilstem te horen (Ps. 65).

De gebeden waar ik het over heb komen uit *Prayers for a privileged people*, een bundeling van zeer actuele gebeden die in de loop van de tijd zijn geschreven door Walter Brueggemann. Zo staan er gebeden in naar aanleiding van een *State of the union*, *Super bowl Sunday* en *Income tax day*. De opening van de bundel steekt daarentegen niet in bij de actualiteit maar bij de traditie. Het steekt in bij een gebed dat door Thomas Cranmer uit het Latijn is vertaald en terecht is gekomen in het *Book of common prayer*. Het wordt ook wel *The purity collect* genoemd. Het origineel stamt uit de tiende eeuw waarmee we dus in contact staan met de kerk van de eeuwen. De tekst van de Engelse vertaling is als volgt: *Almighty God, unto whom all hearts are open, all desires known, and from whom no secretes are hid: cleanse the thoughts of our hearts by the inspiration of thy Holy Spirit, that we may perfectly love thee, and worthily magnify thy holy name: through Christ our Lord. Amen.*

Dit gebed is in het dienstboek terecht gekomen als een gebed van toenadering (772).

*Almachtige en barmhartige God,
voor U liggen alle harten open,
alle verlangens zijn U bekend
en geen geheim is voor U verborgen.*

... gebedsstitte ...

*Zuiver de overleggingen van ons hart
door de ingeving van uw heilige Geest,
zodat wij U van harte liefhebben
en grootmaken uw heilige Naam.
Amen.*

In al zijn eenvoud is dit een prachtig gebed. De taal is open waardoor iedere bidder gelegenheid krijgt zichzelf in te voegen. Je wordt uitgenodigd om met heel je bestaan voor het aangezicht van God te staan. De diepste lagen van het leven worden gezocht en aangesproken. Het gaat over het hart, over de verlangens en over de geheimen. We richten ons in dit gebed tot God maar met dat we ons richten tot God komen we ook tot onszelf. Nadeel van dit gebed is wellicht dat de taal ook compact is. De gebedsstilte in de versie van het dienstboek wordt niet voor niets ingelast. Het is goed om voor jezelf na te gaan wat er leeft in je hart, wat je verlangens zijn en wat voor geheimen je met je meedraagt. Walter Brueggemann speelt daarop in door de zinnen van dit gebed één voor één uit te pakken. Iedere zin wordt het een thema voor een op zich zelf staand gebed. Mensen worden bij de hand genomen en misschien ook wel ingewijd in de strekking van woorden die de traditie aanreikt. Het risico is dat het een preek wordt in plaats van een gebed, maar wat mij betreft is dat niet het geval. Deze gebeden hebben eerder iets contemplatiefs. Er wordt gekauwd op die oude woorden, maar met dat hun reikwijdte wordt verkend vindt er ook een contemplatie op het leven plaats. Het wordt voor het aangezicht van God gesteld. Als voorbeeld geef ik hieronder het eerste gebed weer uit de serie van zes.

Unto whom all hearts are open

The pastor says, "Almighty God, unto whom all hearts are open..."

*We rush to the next phrase,
but now we linger there.*

*We ponder our hearts...
our deepest feelings of love and devotion,
our closest organ of vitality,
our place of deep decision-making,
our instrument of being fully ourselves.*

*Our hearts - that throb for contact with You -
our hearts are open.
They are not always open by our choice,
for we would like sometimes to
close our hearts and our minds and our hands.
But they are open, because
our hearts cannot resist
Your steady care and address.
Our hearts are open for You, very God.
You are the one who has made us
so that our hearts are restless
till they rest in You.*

*Do Your mysterious, majestic God-ing
with our hearts:
reclaim,
renew,
re-enliven,
that we may leave your presence
transplanted,
transformed,
transposed,
become by Your attentiveness whom we
have not yet embraced,
open and receptive,
honest and undefensive,
unafraid and committed to obedience.*

*Let the pulse of our heart throb now,
according to the cadences of Your rule;
command and we will obey,
overrule and we will yield,
lead and we will walk
where we never thought to go.*

*Unto You...
not unto each other,
not unto our pet projects,
not unto our favorite charity or passion.*

*Unto You...our hearts are open;
we are Yours; be our God - yet again.*

Ik heb mijzelf natuurlijk afgevraagd wat de kracht is van deze manier van bidden. Het eerste wat mij opvalt is dat deze gebeden een duidelijk thema hebben. Dat thema wordt in de eerste zin aangegeven en keert steeds weer terug. Het gaat in dit gebed om het hart en dat wat daarin leeft. Het gebed wordt door dit thema een eenheid. Dat thema is een beperking maar de beperking is tegelijkertijd een kans op verdieping. In plaats van een veelheid aan thema's kort aan te raken is er ruimte om aan de hand van dat ene thema de diepte in te gaan. Brueggemann ontleent zijn thema aan een oud gebed van toenadering maar zijn aanpak laat zich natuurlijk makkelijk op andere manieren toepassen. Op wereldvluchtelingendag zou je kunnen kiezen voor de aanspraak: God die vreemdelingen beschermt. Ik ben ook gebeden tegengekomen die trinitarisch insteken. In de eerste Psalm in de dienst zitten vaak ook bruikbare thema's. Maar wat het thema ook is, het geeft eenheid en richting aan het gebed. Er is focus en dat helpt om je te concentreren en meegenomen te worden.

Het tweede wat opvalt is de opmaak van de tekst. Die is uiteraard niet zichtbaar voor de gemeente met wie je bidt. Maar voor jezelf maakt die opmaak duidelijk wat je aan het doen bent. Een witregel maakt de overgang duidelijk naar een deelname. Het inspringen maakt duidelijk dat je een deelaspect aan het uitwerken bent. Wat daarbij ook opvalt is het werken met synoniemen die toch steeds weer een iets andere betekenisnuance naar voren brengen. De rijkdom die gegeven is met taal wordt ten volle benut. Er blijkt meer taal te zijn om te zeggen wat er toe doet dan je op het eerste gezicht zou denken. Die taal is op zich al een weldaad voor de ziel. Ze is evocatief en veelomvattend. Nu gebiedt de eerlijk te zeggen dat Brueggemann hier een meester in is. Hij heeft onmiskenbaar zelf poëtisch talent en een scheppende geest. Dat neemt niet weg dat zijn voorbeeld wellicht een inspiratie kan zijn om hier zelf ook tijd en aandacht aan te besteden. Of, wat ook kan, op zoek te gaan naar hulpbronnen. Ik geef hieronder de bronnen weer waar ik mezelf van bedien.

Het derde wat ik wil noemen is dat het hart niet op zichzelf staat maar in relatie tot God. God is niet bijkomstig maar beslissend in de gebeden van Brueggemann. Het leven in zijn totaliteit richt zich naar hem en het gebed is dat God zich zal richten tot ons. Brueggemann schrijft zelf over deze gebeden naar aanleiding van de *Collect for Purity*. *That prayer itself is a yielding of self to God, the expression of our awareness that entry into the presence of God depends upon God's gracious, transformative action toward us. Entry into God's presence is not to be done lightly or easily, but with great intentionality concerning the incommensurate partnership of communion with God.* Er spreekt inderdaad afhankelijkheid van God en grote verwachting van zijn daden uit deze gebeden. Het zijn in die zin ook zeer gelovige gebeden. Ik wordt opgetild boven het armzalige van mijn eigen geloof en meegenomen in een geloof dat verder reikt dan het mijne. Het doet denken aan wat Romano Guardini schrijft in *Vom Geist der Liturgie: Soll ein Gebet brauchbar sein, so muss es von klaren, reichen Glaubensgedanken getragen und durchwirkt sein* (24).

Het laatste wat mij opvalt is dat woorden als zonde en schuld niet direct worden genoemd. Dat neemt niet weg dat de kloof die er gaapt tussen God en ons wel een rol speelt. Ze is de vooronderstelling van het gebed om het ingrijpen van God in ons leven. Dat ingrijpen was niet nodig geweest als wij niet vervreemd waren van hem en van onszelf. In de andere vijf gebeden naar aanleiding van de *Purity collect* wordt die vervreemding veel directer benoemd en uitgewerkt. Dramatisering wordt daarbij vermeden. Er wordt ons geen rotsblok in de maag gesplitst. Je hebt vooral het gevoel dat je gekend wordt ook als het gaat om de donkere zijden van het bestaan. Het is bevrijdend dat dit ter sprake wordt gebracht voor het aangezicht van een barmhartige God.

Walter Brueggemann is voor mij een belangrijke inspiratiebron. Het is vooral uit enthousiasme over de ontdekking van zijn gebeden dat ik dit artikel heb geschreven. Hieronder geef ik nog een paar andere bronnen weer die mij helpen bij het voorbereiden van de liturgie. Daarnaast zou het mij een lief ding waard zijn als we in de gereformeerde traditie meer werk zouden maken van liturgie. Het is een ondergeschoven kindje bij alle nadruk die wij leggen op de preek. Bij mijzelf werkt het vaak zo dat er zoveel tijd in de voorbereiding van de preek gaat zitten dat er geen tijd meer overschiet voor de liturgie. Dat is wat mij betreft zonde, want het is een onachtzaamheid in de omgang met de Heer. Ik dien mij op dit punt te bekeren. Ik sluit af met een citaat van M.J.G. van der Velden die al veel eerder een pleidooi in deze richting heeft gehouden.

Het verrichten van de dienst van de gebeden vereist grote aandacht en voorbereiding. Er heerst in onze traditie vaak grote weerstand tegen voorbereide en soms opgeschreven gebeden. Het 'spontane' gebed heeft de voorkeur omdat gemeend wordt dat dit gebed door de Heilige Geest geïnspireerd is. Deze gedachte ligt niet in de lijn van de Reformatie. Men was in die eerste tijd bepaald huiverig voor al te veel spontaniteit. Dat had te maken met de slechte ervaringen die men had met allerlei spiritualistische bewegingen die als bedriegend voor het ware geloof werden gezien. Maar ook principieel geloofde men dat de Heilige Geest werkt langs de middellijke weg. Zoals de preek duchtig moest zijn voorbereid, gold dat ook van de gebeden. En vaststaande, telkens letterlijk herhaalde gebeden werden ervaren als echte gebeden, gedragen door de Heilige Geest (27).

Literatuur

-Goffredo Boselli, *The Spiritual Meaning of the Liturgy. School of prayer, Source of life*

-Walter Brueggemann, *Prayers for a privileged people*

https://books.google.nl/books?id=rSN1EyrupgkC&printsec=frontcover&hl=nl&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

-Gerrit Immink, *Bidden in het besef van Gods tegenwoordigheid*

-M.J.G. van der Velden, e.a., *Als wij samenkomen, Liturgie in de gereformeerde traditie*

Hulpbronnen bij het voorbereiden van de liturgie

-W. Barnard, *Stem van een roepende*

-W. Barnard, *Uit ademnood*

-E. Jüngel, Trinitarian prayerse for christian worship

[https://wordandworld.luthersem.edu/content/pdfs/18-3 Trinity/18-3 Juengel.pdf](https://wordandworld.luthersem.edu/content/pdfs/18-3%20Trinity/18-3%20Juengel.pdf)

-W.R. van der Zee, *In het huis van de Levende*

-*Dienstboek, Een proeve, Schrift, Maaltijd, Gebed*

-*The Worship Sourcebook*

-*Leading Intercessions, Prayers for Sundays, Holy Days and Festivals and for Special Services Years A, B and C*